

Лункіна Т. І., доктор економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

ORCID ID: 0000-0001-7252-3239

e-mail: lunkina_tanya@i.ua

Охота Н. В., здобувач вищої освіти обліково-фінансового факультету, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

e-mail: okhotanina@gmail.com

Особливості формування корпоративної соціальної відповідальності в аграрному секторі економіки: фінансові аспекти

Анотація. У статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти соціальної відповідальності аграрного бізнесу, визначено специфіку та особливості її становлення. Проаналізовано основні напрями впровадження корпоративної соціальної відповідальності в агрохолдингах України, серед яких: розвиток громад, корпоративне управління, трудові відносини, охорона навколишнього середовища, якість продукції, управління постачальниками, прозорість тощо. Запропоновано пріоритетні напрями розвитку соціальної відповідальності в аграрному секторі економіки. З'ясовано, що найвагомішими причинами, що стримують становлення корпоративної соціальної відповідальності на підприємстві України, є законодавча нерегульованість та відсутність податкового заохочення. Обґрунтовано, що на сьогодні розробка стратегії корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) для підприємства є однією з невіддільних складових успішного функціонування підприємства, адже переносить на вищий рівень взаємозв'язки підприємства з суспільством та є одним з найбільш важливих чинників на шляху до економічного розвитку як окремого підприємства, так і країни в цілому. Доведено, що корпоративна соціальна відповідальність є запорукою успішного розвитку суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність; аграрний бізнес; агрохолдинги; суб'єкти господарювання; аграрний сектор.

Lunkina Tetiana, Doctor of Economics, Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine

Okhota Nina, Student of Accounting and Finance Faculty, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine

Features of Formation of Corporate Social Responsibility in Agrarian Sector of Economy: Financial Aspects

Abstract. Introduction. Theoretical and practical aspects of social responsibility in agribusiness are considered in the article, its specificity and development features are outlined. Priority directions in social responsibility development in the agrarian sector of economy are determined.

Purpose. Investigate the essence of corporate social responsibility as a necessary prerequisite for the effective functioning of the agricultural sector of the economy.

Results. It is found that social responsibility is the key to effective formation of corporate social responsibility in the agricultural sector of the economy. It has been found out that corporate social responsibility of enterprises is formed both under the influence of the society and of the enterprises, which seek to find their niche in the competitive environment, increase the number of consumers, interest in cooperation of potential partners and prospective professionals-specialists.

The reasons for restraining the development of corporate social responsibility are given. The priority directions of development of corporate social responsibility at the enterprise are discussed.

Conclusions. Today, the development of a corporate social responsibility (CSR) strategy for an enterprise is one of the essential components of a successful enterprise functioning, because it transfers to the highest level of enterprise interconnection with society and is one of the most important factors on the way to economic development as an individual enterprise, so and our country as a whole. Therefore, the priority directions of development of corporate social responsibility at the enterprise are: formation of the national policy of corporate social responsibility, legislative regulation of corporate social responsibility, in particular tax privileges and other incentive measures; conducting trainings and vocational trainings for the heads of agricultural enterprises on the nature, importance and results of social responsibility, positive experience of its implementation; introduction of formation of non-financial reports at enterprises.

Keywords: social responsibility; agrarian business; agroholdings; economic entities; agrarian sector.

JEL Classification: A22; L20; M14; G34.

Постановка проблеми. У сучасних умовах у системі важливих проблем є: забезпечення єдності інтересів суб'єктів діяльності національної економіки та, зокрема, аграрного сектора, включаючи й бізнесові структури; збереження і розвиток екосистеми. Це об'єктивна необхідність, яка обумовлена цивілізованим розвитком світової соціалізації економіки, формуванням цивілізованих соціальних відносин міждержавного, територіального, суб'єктно-об'єктного та іншого спрямування. Цивілізовано-правовою соціально орієнтованою основою забезпечення розвитку соціальних відносин є соціальна відповідальність. Рівень сформованості та розвитку потенціалу соціальної відповідальності визначатиме і рівень цивілізованості: суспільного розвитку, цивілізованих ринкових відносин, бізнесової діяльності та інше. Упровадження принципів соціальної відповідальності підприємствами в Україні вже має певні позитивні результати, зокрема, завдяки поширенню в Україні концепції соціальної відповідальності бізнесу й приєднанню до глобальних ініціатив, передусім до Глобального Договору ООН. Для успішного подальшого просування й широкого впровадження концепції корпоративної соціальної відповідальності необхідна розробка соціальних, економічних та інституційних інструментів, принципів і засобів мотивації та заохочення підприємств до виконання визначених на державному рівні цілей сталого розвитку України. Від діяльності підприємств багато в чому залежить стан природного середовища, якість споживчих товарів, відношення працівників до своєї праці тощо. Корпоративна соціальна спрямованість буде більш ефективною та матиме системний характер, якщо вона буде включена у стратегію розвитку та управління підприємством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обговорення проблем соціальної відповідальності у сучасній літературі охоплює широке коло аспектів. Питанню соціальної відповідальності присвячені роботи багатьох іноземних та вітчизняних вчених, зокрема: Д. Верби, П. Байерза, О. Затеїшикової, О. Зеленко, А. Колота, Ф. Котлера, О. Лазоренко, М. Саприкіної та інших. Активну роботу по дослідженню та впровадженню соціальної відповідальності в Україні проводить Центр «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності», представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні. Однак недостатньо приділяється уваги питанню корпоративної соціальної відповідальності в аграрному секторі економіки.

Формулювання цілей дослідження. Основною метою статті є виокремлення сутності корпоративної соціальної відповідальності як необхідної передумови ефективного функціонування аграрної сфери економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом останніх років в Україні набула поширення концепція корпоративної соціальної відповідальності, яка

являє собою систему суспільних відносин із зацікавленими групами (стейкхолдерами), взаємодію з державою у вирішенні соціально-екологічних проблем.

Класичне визначення корпоративної соціальної відповідальності наводить Ф. Котлер: «Корпоративна соціальна відповідальність – це вільний вибір компанії на користь зобов'язання підвищувати добробут суспільства, реалізуючи відповідні підходи до ведення бізнесу і виділяючи корпоративні ресурси» [3].

Оскільки Україна обрала пріоритетним напрямом євроінтеграцію як у середньостроковій, так і в довгостроковій перспективі, то український бізнес повинен орієнтуватися на європейські стандарти, в яких чітко простежується діяльність підприємств з урахуванням елементів корпоративної соціальної відповідальності.

Європейський Альянс корпоративної соціальної відповідальності, який започатковано у 2006 р., визначив соціальну відповідальність як концепцію залучення соціальних і екологічних напрямів у діяльність бізнесу на засадах добровільності та взаємодії між усіма зацікавленими сторонами (групами впливу).

Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) поширюється на такі основні напрями: дотримання прав людини; дотримання вимог законодавства; ділова та корпоративна етика; захист навколишнього природного середовища; співпраця із зацікавленими сторонами; дотримання міжнародних норм поведінки; прозорість та підзвітність [4].

Необхідність активізації впровадження принципів корпоративної соціальної відповідальності в суспільстві, його правових та економічних інституцій, обумовлена залученням України до процесів глобалізації, економічної інтеграції, важливістю створення позитивного іміджу вітчизняних підприємств на міжнародних ринках і на цій основі отримання додаткових конкурентних переваг.

Згідно з аналітичним звітом Центру «Розвиток КСВ» більшість підприємств до соціальної відповідальності відносять: надання благодійної допомоги громаді, розвиток власного персоналу та прозоре ведення бізнесу. Лише третина компаній асоціюють здійснення екологічних проектів та участь у регіональних програмах розвитку із корпоративною соціальною відповідальністю. За даними експертів Центру найбільш інформованими про соціальну відповідальність є: будівельні компанії, підприємства, які належать до сфери зв'язку, засобів масової інформації, консалтингу, юридичних послуг, ресторанного та готельного бізнесу. Кожне підприємство при формуванні стратегічних напрямів визначає елементи корпоративної соціальної відповідальності, необхідні для реалізації своїх інтересів та інтересів зацікавлених груп учасників. Це дозволяє підвищувати конкурентоспроможність та

покращувати результати фінансово-господарської діяльності [7].

Активне запровадження програм корпоративної соціальної відповідальності українськими агрохолдингами свідчить про те, що КСВ стає невіддільною частиною їх корпоративної політики й стратегії. У компаніях започатковано нові підрозділи з КСВ або, як мінімум, визначено відповідальну за КСВ особу, розподілено ресурси на здійснення заходів КСВ і встановлено механізми зворотного зв'язку. Як правило, розпочинають розвиток КСВ на підприємстві

PR або HR відділ, що свідчить про важливість зовнішньої комунікації або відповідно посилення роботи з персоналом, створення додаткових стимулів до праці.

На основі проведених досліджень, з'ясовано основні напрями впровадження корпоративної соціальної відповідальності в агрохолдингах України: розвиток громад, корпоративне управління, трудові відносини, охорона навколишнього середовища, якість продукції, управління постачальниками, прозорість тощо (табл.1).

Таблиця 1 **Напрями корпоративної соціальної відповідальності в ТОВ СП «НІБУЛОН»**

Напрями	Характеристика
Безпека праці	<ul style="list-style-type: none"> – організація навчання з питань охорони праці посадових осіб та працівників, які залучаються до робіт підвищеної небезпеки (у т. ч. електрозварювальні і газополум'яні роботи, газонебезпечні роботи, обслуговування агрегатів, що працюють на газу, роботи на висоті тощо.); – надання допомоги спеціалістам філій у підготовці документів з питань охорони праці, відповідні консультації; – організація та проведення медичних оглядів працівників, які працюють у шкідливих або небезпечних умовах праці; – проведення заходів з промислової безпеки.
Суспільство	Головною перевагою компанії є прозорі та законні методи здійснення господарської діяльності, відкритість і чесність.
Освіта	<p>Понад 10 років компанія реалізує «НІБУЛОНівський стандарт» – проект, метою якого є забезпечення належних умов для здобуття освіти.</p> <p>У 2018 р. компанією було укладено угоди про соціальне партнерство з 77 сільськими, селищними, міськими радами та ОТГ на суму близько 4,3 млн грн. На ці кошти вже відремонтовані та оснащені школи, лікарні та будинки культури, утеплені дитячі садки, відремонтовані дороги, відновлене вуличне освітлення та тепло-, водо- і газопостачання. Метою укладення таких угод є реалізація програм соціально-економічного розвитку, збереження і збагачення традицій історико-культурної спадщини, утримання інфраструктури. У цьому ж році 152 підшефні школи компанії «НІБУЛОН» по всій Україні отримали в подарунок спортивний інвентар на загальну суму близько 240 тисяч грн.</p> <p>Миколаївська ЗОШ № 57 отримала від компанії плазмовий телевізор з діагоналлю 40 дюймів для відкриття кабінету першого класу та кухонний посуд для харчування в шкільній їдальні учнів початкової школи.</p> <p>Миколаївську ЗОШ № 51 забезпечено новими комплектуючими для комп'ютерної техніки, а ЗОШ № 24 багатофункціональним пристроєм і ноутбуком. Для Козацької ЗОШ I-III ступенів, що на Херсонщині, у кабінет інформаційно-комунікаційних технологій було придбано ноутбук, два монітори, шість точок доступу Wi-Fi Tr-Link N, жорсткі диски. У 2019 р. Миколаївська ЗОШ № 57 отримала від компанії плазмові телевізори для відкриття кабінету для першого класу та кабінету української мови. Миколаївську ЗОШ № 51 забезпечено меблями для кабінету іноземної мови, а ЗОШ № 24 проектором та телевізором.</p>
Медичне обслуговування	<p>Організація виїзного медичного огляду у селах кращими лікарями області.</p> <p>У жовтні 2015 р. компанія презентувала Миколаївській обласній лікарні діагностичне обладнання японського виробництва. Ультразвукова діагностична система ProSound a7 (Hitachi Evis Exera GIF-Q150 (Olympus Medical Systems Corp., Японія) – це професійне багатопрофільне обладнання, загальна вартість якого становить більше 275,46 тис. дол.</p> <p>У квітні 2015 р. придбано: міській дитячій лікарні № 2 монокулярні мікроскопи XS5510 MICROmed, призначені для проведення рутинних і загальноклінічних досліджень у прохідному світлі, а також для досліджень крові та сечі в діагностичному полі; пересувний світильник операційний чотирирефлекторний L 734-II «Биомед»; дитячі медичні відсмоктувачі «Биомед», модель 7E-B.</p> <p>Допомога у проведенні ремонтів, встановленні системи опалення та придбанні нового сучасного обладнання лікарням, госпіталям і ФАПам у різних регіонах України.</p>
Співпраця з громадою	<p>У 2018 р. компанією було виділено 7 млн грн на ремонт дорожнього покриття в Миколаївській (у самому місті та у Веселинівському, Доманівському районах), Полтавській (Гребінківський, Глобинський, Кременчуцький, Миргородський райони), Черкаській (Золотоніський, Чигиринський райони), Луганській (Старобільський район), Хмельницькій (Кам'янець-Подільський район), Запорізькій областях (Запорізький, Кам'янка-Дніпровський район).</p> <p>Придбано високошвидкісне пасажирське судно «НІБУЛОН Експрес» до Вознесенська дітям, чії батьки захищають Україну в зоні АТО.</p>

Продовження табл. 1

Збереження історії та культури	У 2015 р. допомога в оздобленні церкви на хуторі Буда Чигиринського району, де знаходиться знаменитий тисячолітній дуб Максима Залізняка, що є символом незламності і неперехідності українського роду та його волелюбної вдачі. У 2017 р. вшанування пам'яті про видатних земляків і привернення уваги до майбутнього суднобудування. «НІБУЛОН» побудував і спушив на воду три буксири проекту 121М, призначених для роботи в мілководних акваторіях, у тому числі і в північних притоках Дніпра – на Десні та Прип'яті. Усі три судна були названі на честь відомих суднобудівників Миколаївщини – Юрія Макарова, Анатолія Ганькевича та Нодарі Чантурії.
Допомога вимушеним переселенцям	Вирішення проблеми з доставкою вирощеної продукції зі східного регіону. Елеваторний комплекс з відвантаження зернових та олійних культур на автомобільний і залізничний транспорт філії «Сватівська» забезпечив своєчасне завершення збирання урожаю місцевими аграріями.

Джерело: сформовано авторами на основі матеріалів [6, 8]

Головне правило компанії ТОВ СП «НІБУЛОН» – бути чесним перед людьми, перед партнерами по бізнесу, банківською системою, перед суспільством. Тому головною перевагою є прозорі та законні методи здійснення господарської діяльності, відкритість і чесність. Діяльність компанії – один з показових у вітчизняних умовах приклад побудови корпоративної

соціальної відповідальності. Так на кошти компанії ремонтуються школи та лікарні, утепляються дитячі садки, ремонтуються дороги, відновлюється освітлення та водопостачання.

Ще одним яскравим прикладом розвитку КСВ є компанія ТОВ СП «Монсанто» (табл. 2).

Таблиця 2 Напрями корпоративної соціальної ТОВ СП «Монсанто»

Напрями	Характеристика
Компанія функціонує на принципах:	
Інвестиції в майбутнє	Підтримка здійснюється від щоденних витрат понад 4 млн дол. США на дослідження та розробки, до надання аграрних і наукових стипендій та співпраці з молодіжними організаціями та навчальними закладами, щоб допомогти розвивати лідерство в науці та сільському господарстві.
Благодійність	Місія благодійних програм – робити добро та змінювати життя людей на краще. Благодійні механізми компанії підтримують організації та програми, які є різноманітними. Метою є поліпшення життя людей шляхом подолання прогалини між їхніми потребами та їхніми ресурсами.
Програма соціальних інвестицій «Україна – житниця майбутнього»	Освітні програми для сільської місцевості: – підтримка шкіл, бібліотек, наукових центрів, навчальних програм для фермерів. Програми зі сталого розвитку середовища громад: – підтримка програм з покращення енергоефективності та доступу до чистої води; – підтримка центрів для людей з особливими потребами; – забезпечення інших місцевих потреб.
Фонд «Монсанто» (пропозиції проектів для надання грантів за межами США)	Надання базової освітньої підтримки – спрямована на покращення освіти в аграрних громадах навколо світу, в тому числі за рахунок підтримки шкіл, бібліотек, наукових центрів, навчальних програм для фермерів та академічних програм, які збагачують чи доповнюють шкільні програми. Забезпечення критичних потреб громад – за рахунок підтримки неурядових організацій, що надають допомогу для продовольчої безпеки, санітарії, доступу до чистої води, громадської безпеки та різноманітних інших місцевих потреб.

Джерело: сформовано авторами на основі матеріалів [5, 8]

Варто зазначити, що в Україні працюють як глобальний Фонд «Монсанто», так і національна програма соціальних інвестицій «Україна – житниця майбутнього». Місія цієї програми – це поліпшення життя людей у сільській місцевості шляхом згуртування громад, підвищення громадської свідомості та соціальної активності для вирішення місцевих проблем.

Програма соціальних інвестицій «Україна – житниця майбутнього» була започаткована компанією «Монсанто Україна» у 2013 р. для підтримки ініціатив сільських громад. З того часу переможцями стали 17 соціальних проектів для сільських громад 11 областей України.

На основі проведених досліджень з'ясовано, що за результатами відбору 2013 р. дві організації з України отримали гранти на реалізацію проектів «Розвиток малого підприємництва в сільських громадах України» та «Відновлена криниця – згуртована громада». За результатами грантового конкурсу 2014 р. виділено грант на здійснення проекту «Бібліотека – громада: відкритий простір». У 2015 р. реалізовано проект «Створення центрів соціальної активності для осіб похилого віку» та «Оцифрування депозитарію Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки».

Також варто виокремити в Україні агрохолдинг «Кернел», який володіє найбільшим земельним

банком, так площа земель компанії становить понад 600 тис. га. умов для самореалізації та професійного розвитку співробітників, внесок у вирішення соціально значущих проблем і розвитку громад в регіонах відповідальності – розвиток потенціалу людей, присутності (табл. 3).
 Соціальна мета компанії у сфері соціальної відповідальності – розвиток потенціалу людей, забезпечення охорони праці й здоров'я, створення

Таблиця 3 Концепція сталого розвитку й соціальної відповідальності в ТОВ СП «Кернел»

Напрями	Характеристика
Відповідальний роботодавець	Трудові відносини, охорона праці та здоров'я співробітників: – дотримання прав, свободи людини й всіх норм трудового права; – неприпустимість будь-яких форм дискримінації співробітників – за гендерною ознакою, віком, расою, національністю, релігією, сексуальною орієнтацією, етнічною приналежністю, соціальним статусом, політичними переконаннями, участю в профспілкових та інших об'єднаннях громадян; – забезпечення конкурентної винагороди й соціального захисту співробітників, захист прав вагітних жінок, матерів-годувальниць, багатодітних сімей, людей з інвалідністю та ін.; – створення безпечних, достойних та комфортних умов праці для співробітників, дотримання вимог стандартів OHSAS 18001/ ISO 45001; – реалізація заходів з попередження та мінімізації виробничого травматизму й професійних захворювань, оцінка ризиків та приймання мір з їх мінімізації та усунення; – надання співробітникам матеріальної допомоги в тяжких життєвих ситуаціях; – реалізуються ініціатив, спрямованих на підтримку здоров'я співробітників і збереження навколишнього середовища: Kernel Sport Team, Kernel Green Team та ін. Розвиток потенціалу людей: – реалізація навчальних та розвиваючих проєктів для співробітників – Corporate MBA, Внутрішній тренер, Внутрішній Кернел Шанс, Ліга Чемпіонів, Є ідея та ін. програми професійного та особистісного розвитку; – впровадження системи індивідуального розвитку й кар'єрного планування, підтримка системи зворотного зв'язку і лояльності співробітників; – програма співробітництва з вищими навчальними закладами, програма для випускників та молодих спеціалістів «Кернел Шанс».
Підтримка місцевих громад	Кернел – соціальний інвестор і суспільний лідер: – підтримка місцевих громад в регіонах присутності Компанії за соціальними напрямками (освіта, медицина, спорт та ін.); – реалізація проєкти щодо благоустрою інфраструктури населених пунктів в регіонах присутності підприємств Компанії; – реалізація соціальних інвестицій – Благодійний фонд «Разом з Кернел»; – активна участь в суспільних та галузевих профільних організаціях.
Охорона навколишнього середовища	Охорона навколишнього середовища: – дотримання вимог законодавства у сфері захисту навколишнього середовища, впровадження й постійне вдосконалення системи екологічного управління відповідно до стандартів ISO 14001, здійснення управління екологічними ризиками; – реалізація екологічних ініціатив: зниження викидів парникових газів, застосування енергозберігаючих технологій, очищення води, збереження ресурсів, переробка відходів, використання «зеленої енергії», впровадження стандартів «Зеленого офісу», програма утилізації батарейок, закупівля більш екологічних продуктів та послуг, проведення «зелених» акцій в регіонах присутності Компанії; – дотримання принципу збереження властивостей ґрунту до відновлення шляхом правильної сівозміни, оптимальної кількості добрив, збереження вологості землі, застосування сучасних інноваційних технологій точного землеробства.
Кернел – надійний партнер	Етичне ведення бізнесу: – неприпустимі будь-які форми корупції, вимагання, шахрайства, розкрадання або хабарництва; – застосування справедливих та етичних методів ведення бізнесу; – прозорість та чесність зі своїми стейкхолдерами; – ефективна взаємодія із зацікавленими сторонами, ведення конструктивного діалогу на основі принципів поваги, ділового партнерства, чесної конкуренції, добросовісного дотримання взятих на себе обов'язків.
Соціальні проєкти	– фінансова підтримка місцевих установ, що недостатньо фінансуються державою (дитячих садків, закладів охорони здоров'я, будинків культури тощо); – підтримка і розвиток інфраструктури сіл; – програми для молоді; – участь в організації спортивних і культурних заходів; – соціальне підприємництво тощо.

Джерело: сформовано авторами на основі матеріалів [2, 8]

Варто зазначити, що з 2014 р. працює благодійний фонд «Разом з Кернел», що систематизує проєкти та підвищує прозорість соціальної активності компанії, забезпечує надання адресної допомоги та

фінансування проектів у межах соціальних ініціатив Кернел. Щороку за участі представників місцевих громад фонд здійснює моніторинг цільового використання грошових коштів та ефективності реалізованих проектів. У 2018 р. Полтавський масло екстракційний завод «Кернел» пройшов соціальний аудит на відповідність Кодексу поведінки BSCI (Ініціатива з соціальної відповідальності бізнесу). За результатами соціального аудиту МЕЗ отримав оцінку «А», що означає «відмінно».

Висновки. Корпоративна соціальна відповідальність підприємств формується як під впливом суспільства, так і самих підприємств, що прагнуть знайти свою нішу в конкурентному середовищі, збільшити кількість споживачів, зацікавити у співпраці потенційних партнерів та перспективних професіоналів-спеціалістів.

Найвагомішими причинами, що стримують становлення корпоративної соціальної відповідальності на підприємстві України, є законодавча неврегульованість та відсутність податкового заохочення. Крім того, реалізація соціальних заходів супроводжується суттєвими фінансовими витратами, які для дрібних товаровиробників сільськогосподарської продукції є непосильними, що найчастіше стає причиною відмови від соціально спрямованої діяльності.

Таким чином, виокремлено пріоритетні напрями розвитку корпоративної соціальної відповідальності на підприємстві: формування загальнодержавної

політики корпоративної соціальної відповідальності; законодавче врегулювання корпоративної соціальної відповідальності, зокрема податкових пільг та інших заходів стимулювання; проведення тренінгів та профорієнтаційних навчань для керівників сільськогосподарських підприємств щодо суті, значення та результатів соціальної відповідальності, позитивного досвіду її впровадження; запровадження формування нефінансових звітів на підприємствах.

Проведений аналіз корпоративної соціальної відповідальності агрохолдингів в Україні показує, що вона може проявлятися у різних напрямках (соціальні проекти, відповідальний виробник, охорона навколишнього середовища, відповідне ставлення до працівників, взаємодія з громадою тощо).

На сьогодні розробка стратегії корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) для підприємства є однією з невіддільних складових успішного функціонування підприємства, адже переносить на вищий рівень взаємозв'язки підприємства з суспільством та є одним з найбільш важливих чинників на шляху до економічного розвитку як окремого підприємства, так і країни в цілому. Сучасне підприємство не може розглядати себе окремо від його найважливіших стейкхолдерів, тому саме реалізація корпоративної соціальної відповідальності є тим опосередкованим чинником, який забезпечує зв'язок: КСВ – стейкхолдери – збільшення ефективності діяльності підприємства за рахунок відповідного поведіння.

Література:

1. Верба Д. В. Теоретичні дослідження соціальної відповідальності роботодавця. *Україна : аспекти праці*. 2013. №2. С. 33-40.
2. Кернел: агропромислова компанія. URL: <http://www.kernel.ua> (дата звернення: 29.10.2019).
3. Котлер Ф., Лі Н. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства; Пер. з англ. С. Яринич. К. : Стандарт, 2005. 302 с.
4. Лазоренко О. Принципи корпоративної соціальної відповідальності: тенденції сучасного світового досвіду. Корпоративна соціальна відповідальність в Україні : експертна думка. К. : Стилос, 2010, С.10-28.
5. Монсанта – одна із найбільш соціально-відповідальних компаній URL: <http://www.monsanto.com/global/ua/newsviews/pages/monsanto-named-one-of-100-best-corporate-citizens.aspx> (дата звернення: 28.10.2019).
6. ТОВ СП «Нібулон». URL: <http://nibulon.com>. (дата звернення: 28.10.2019).
7. Соціальна відповідальність бізнесу : принципи системної дії. Форум соціально відповідального бізнесу України. К. 2007.
8. Соціальна відповідальність українського бізнесу: результати опитування URL: http://brc.undp.org/img/publications/ua_wdp_src_csrub05.pdf.

References:

1. Verba, D. V. (2013). Theoretical studies of social responsibility of the employer. *Ukraina : aspekty raboty*, 2, 33–40 [in Ukrainian].
2. Kernel: agro-industrial company. Retrieved from: <http://www.kernel.ua>. [in Ukrainian].
3. Kotler, F. & Lee, N. (2005). Corporate Social Responsibility. How to do the best possible for your company and society; Trans. from English. S. Yarynich. K. : Standard, 302.
4. Lazorenko, O. (2010). Principles of Corporate Social Responsibility: Trends in the Modern World Experience. *Korporativnaya sotsial'naya otvetstvennost' v Ukraine: mneniye eksperta*. K.: Stilos, 10-28. [in Ukrainian].
5. Monsanto is one of the most socially responsible companies. *Official web-site*. Retrieved from <http://www.monsanto.com/global/en/newsviews/pages/monsanto-named-oneof-100-best-corporate-citizens.aspx>. [in Ukrainian].
6. JV Nibulon LLC: *Official web-site*. Retrieved from : <http://nibulon.com> [in Ukrainian].
7. Corporate social responsibility: principles of systemic action. (2007). *Forum sotsial'no otvetstvennogo biznesa Ukrainy*. [in Ukrainian].
8. Ukrainian Business Social Responsibility : Survey Results. *Official web-site*. Retrieved from http://brc.undp.org/img/publications/en_wdp_src_csrub05.pdf. [in Ukrainian].

